

KS. JACEK NOWAK SAC
Warszawa, UKSW

HISTORIA KALENDARZA LITURGICZNEGO

Kalendarz można by określić jako tablicę albo książkę zawierającą spis dni roku w chronologicznym porządku z podziałem na miesiące i tygodnie, a krótko mówiąc, stanowi on system liczenia dni. Sam termin „kalendarz” pochodzi z języka łacińskiego — *calendarium*, co oznacza: rejestr, wykaz, księgę długów. Należy jednak wziąć pod uwagę, że *calendarium* stanowi złożenie dwóch wyrazów: *calendae* (*kalendae*), który oznacza pierwszy dzień każdego miesiąca lub święto nowiu obchodzone u Żydów (połączone z ofiarami i ucztami), oraz rzeczownika utworzonego od czasownika *calo*, co tłumaczy się jako: zwoływać, wywoływać. W tradycji rzymskiej najwyższy kapłan na początku każdego miesiąca na Kapitolu zwoływał obywateli i ogłaszał im długość miesiąca, przypadające święta oraz ważne wydarzenia. Stąd złożenie dwóch terminów: *calo* (wywołuję) wraz z *calendae* (czas zwołania) tworzy *calendarium*, czyli księgę zawierającą obwieszczenia¹

W Polsce popularność kalendarzy pojawia się w XV w. i wiąże się z powstaniem Wydziału Astronomii na Akademii Krakowskiej. Pierwszy drukowany kalendarz w Polsce, *Calendarium anni currentis*, pochodzi z 1474 r. Jednak „kalendarz” jako wyraz języka polskiego wchodzi dopiero w XVI w. Warto zauważyć, że kalendarz książkowy staje się w Polsce najpopularniejszą książką świecką zaraz po książeczce do nabożeństwa, żywotach świętych i Piśmie Świętym².

Pierwszą rachubę czasu, swoisty kalendarz, ukazuje Pismo Święte już w opisie stworzenia świata (Rdz 1, 1–2, 4). Bóg dał człowiekowi czas już w momencie stworzenia. Właśnie tego dzieła dokonuje Stwórca w okresie siedmiu dni, a osadzając człowieka w ogrodzie Eden (Rdz 2, 15), wkłada czas w jego życie. Do tego faktu odwołuje się później Eklezjastyk stwierdzając: „(Pan) dał ludziom dni pod liczbą i czas odpowiedni” (Syr 17, 2)³ W Księdze Wyjścia można dostrzec pierwszy nakaz Boga związany z kalendarzem, dzięki któremu dokonuje się historia zbawienia. Bóg wprost wskazuje na początek roku: „Pan powiedział do Mojżesza i Aarona w ziemi egipskiej: «Miesiąc ten będzie dla was początkiem miesiący, będzie

---

¹ K. DŁUGOSZ-KURCZABOWA, *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003, s. 213; A. JOUGAN, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, s. 84–85, 372.

² DŁUGOSZ-KURCZABOWA, *dz. cyt.*, s. 213.

³ G. SAUER, *Jesus Sirach / Ben Sira*, Göttingen 2000, s. 140–141.

pierwszym miesiącem roku»” (Wj 12,2)⁴. Skoro pojawia się Nowy Rok, to zatem jest konkretna rachuba czasu, w której Bóg pragnie zbawiać człowieka. Tak więc w kalendarzu religijnym Izraela zaczynają pojawiać się różne święta, a niektóre z nich stają się nawet archetypem świąt chrześcijańskich (szabat – niedziela, Pascha, Pięćdziesiątnica, rocznica poświęcenia świątyni – kościoła)⁵. Należy zatem stwierdzić, że kalendarz starotestamentalny stanowi archetyp chrześcijańskiego kalendarza liturgicznego.

Kalendarz liturgiczny jest wyrazem świąt celebrowanych przez Kościół. *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza* wyjaśniają zakres kalendarza:

Rozkład obchodów w roku liturgicznym reguluje kalendarz. Kalendarz ogólny jest ustawiony na użytek całego obrządku rzymskiego, kalendarze własne dotyczą Kościoła miejscowego lub rodziny zakonnej (nr 48)⁶.

Tak więc pochodzenie i rozwój kalendarza liturgicznego stoi w ścisłym związku z formowaniem się roku liturgicznego.

Pierwsze świadectwa historyczne dotyczą celebracji Paschy. Już w połowie II w. dochodzi do różnic pomiędzy 14 *Nisan* (bez względu na przypadający dzień tygodnia) a niedzielą po tym dniu, czyli po pierwszej pełni wiosennej. Stąd kilka synodów próbowało ustalić datę na niedzielę: w Rzymie (154/155 r. — za pontyfikatu papieża Aniceta i w 193 r. — za papieża Wiktora), w Mezopotamii (196 r.), w Poncie (197 r.), Lyonie (197 r.)⁷, a także w Cezarei Palestyńskiej (ok. 198 r.)⁸. Ten ostatni synod wyjaśnia celowość celebracji niedzielnej podając, że „tylko tego dnia wolno kończyć posty paschalne”⁹. Definitywnie datę Wielkanocy ustala Sobór Nicejski w 325 r.¹⁰

Pascha zatem tak jak w Starym Testamencie, jak i w chrześcijaństwie stoi w centrum całego roku liturgicznego i go uświęca. Od daty Wielkanocy są uzależnione daty innych świąt (tzw. ruchomych). Te święta występujące w stosunku do kalendarza księżycowego są nazywane *temporale*. Natomiast święta stałe, które

⁴ Pierwszym miesiącem roku był miesiąc *Abib*, czyli miesiąc kłosów (por. Wj 13,4; 23,15; 34,18). Po niewoli miesiąc ten otrzymał babilońską nazwę *Nisan*: S. ŁACH, *Księga Wyjścia. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1964, s. 142.

⁵ J. NOWAK, *Archetyp świąt chrześcijańskich*, w: TENŻE (red.), *Misterium Chrystusa w roku liturgicznym*, Poznań 2012, s. 174–184.

⁶ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2010, s. [82].

⁷ *Synody i kolekcje praw*, t. I: *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, A. BARON, H. PIETRAS (opr.), Kraków 2006, s. 2.

⁸ *Tamże*, s. 3.

⁹ *Tamże*.

¹⁰ *Sobór Nicejski – List synodu w Nicei do Egipcjan, 12*, w: A. BARON, H. PIETRAS (opr.), *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. I, Kraków 2001, s. 53. Szersze wyjaśnienia dotyczące pierwszych obliczeń daty Wielkanocy podaje: J. NAUMOWICZ, *Geneza chrześcijańskiej rachuby lat*, Kraków 2000, s. 82–90.

mają związek z kalendarzem słonecznym i nie odnoszą swej daty celebracji do Paschy, są w cyklu określanym mianem *santorale*.

1. Starożytne kalendarze

W okresie przedchrześcijańskim posługiwano się tabliczkami, na których zapisywano ważniejsze daty, które przypominały o rocznicach. Zwyczaj ten przyjęli również chrześcijanie. Najstarszą rocznicą, która została odnotowana w kalendarzu liturgicznym, jest rocznica męczeńskiej śmierci bpa Polikarpa ze Smyrny (156 r.). Była ona zaznaczona w kalendarzu Kościoła w Smyrnie¹¹.

Można też mówić o tablicy paschalnej św. Hipolita, wrytej na marmurowej płycie (ok. 226 r.). Są to jednak tylko wskazówki do czytania ksiąg świętych na cały rok. Trudno zatem mieć wyobrażenie o kalendarzu w dzisiejszym znaczeniu:

Kanon paschalny. Rok i rządów Aleksandra cesarza był XIV paschy w idy kwietniowe, gdy miesiąc był przestępny. Tak samo będzie wypadać w następnych latach, jak tablica przedstawia. Wypadał zaś lat przeszłych, jak było oznaczone. Post należy zawiesić, gdy wypadnie niedziela. W idy kwietniowe Ezdrasz obok Daniela i na puszczy. IV non. kwietniowych o pochodzeniu Chrystusa. XII. XI kalend kwietniowych Ezechiel Izajasz. V idów kwietniowych Jozue. IV kalend kwietniowych. XV kalend kwietniowych Ezechiel obok Daniela i Jozjasza. W nony kwietniowe Izajasz obok Daniela. IV kalend kwietniowych Księga Wyjścia. XII. XI kalend kwietniowych. V idów kwietniowych na puszczy. IV kalend kwietniowych. XV kalend kwietniowych Ezdrasz. W nony kwietniowe Księga Wyjścia obok Daniela. VIII kalend kwietniowych męka Chrystusa¹².

Za najstarszy spis męczenników, tzw. *Martyrologium*, uznaje się list Cypriana z Kartaginy z 250 r.¹³ Ten wykaz jednak nie zachował się. Najstarszym znanym kalendarzem jest *Chronograf* Furiusa Dionisiusa Filokalusa z 354 r.¹⁴, który ułożył go na użytek zamożnego chrześcijanina o imieniu Walentyn. Pierwsza część zawiera dni powszednie i święta tradycyjne w układzie siedmiu dni tygodnia z ich właściwościami astronomicznymi. Druga część obejmuje liczne informacje dotyczące życia świeckiego, a kończy się kilkoma wyraźnymi wskazaniem chrześcijańskimi, ale bez objaśnień.

Interesujące są dwa wykazy rocznic. Pierwszy stanowi listę zgonów i miejsc pochówku świętych papieży, ale nie męczenników, poczynając od św. Lucjusza I (zm. 254 r.) do św. Sylwestra I (zm. 335 r.). Ta lista została zredagowana w 336 r. i była odnawiana aż do 354 r. Ten zbiór nosi nazwę *Depositio episcoporum*¹⁵. Dru-

¹¹ *Ecclesiae smyrnensis de martyrio sancti Polycarpi Epistola circularis*, PG 5, 1043–1045.

¹² A.J. NOWOWIEJSKI, *Wykład Liturgji Kościoła Katolickiego*, t. IV, cz. II, Płock 1916, s. 106–107.

¹³ CYPRIAN Z KARTAGINY, *Epistola* 39: PL 4, 331–332; por. *Kalendaria duo antiqua*, PL 13, 675–687.

¹⁴ *Liber Pontificalis*, t. I, L. DUCHESNE (wyd.), Paris 1981, s. 2–8.

¹⁵ *Tamże*, s. IX–X, 10.

gi wykaz zawiera listę męczenników, począwszy od papieża św. Kaliksta I (zm. 222 r.). Ta lista nosi nazwę *Depositio martyrum* i rozpoczyna się od Narodzenia Pańskiego 25 grudnia: *VIII kal. Januarii natus Christus in Betleem Judeae*. Następnie w tym wykazie występują męczennicy, których święta były celebrowane wówczas w Rzymie według kalendarza od stycznia do grudnia. Podana jest tam też data i miejsce pochówku. Najwięcej imion pochodzi z okresu prześladowań prowadzonych przez Dioklecjana, które ustały dopiero w 305 r. Zawarte są tam też imiona męczenników z Kościoła afrykańskiego, np. Perpetuy i Felicyty (7 marca) i Cypriana (17 września)¹⁶.

Na Wschodzie został zredagowany w 363 r. tzw. *Kalendarz z Nikomedii* (obecnie Izmir). Tekst grecki zaginął, ale zachowały się jego skróty w języku syryjskim z 411 r. Ten kalendarz podaje imiona męczenników, a także zwycięzców oraz dni, w których zyskiwali korony. Przy imionach męczenników sprzed okresu Dioklecjana występuje dopisek „starożytni”. W tym kalendarzu pojawiają się też imiona męczenników z Armenii i Mezopotamii¹⁷.

Kalendarz Filokalusa nie jest jeszcze kalendarzem liturgicznym. Dopiero kalendarz ułożony przez Polemiosa Silviusa (zwanego Laterculus), biskupa Sionu (ok. 435 i 455 r.)¹⁸, uwydatnia charakter kościelny. Występują również tutaj informacje pogańskie (święta *Carmentalia*, *Lupercalia*, *Terminalia*, *Quinquatria* i *Laratio Cereris*). Wiele też jest wzmianek dotyczących rocznic cesarskich. Liczba uroczystości chrześcijańskich jest bardzo ograniczona. Występuje w tym kalendarzu Epifania, dzień śmierci Chrystusa (25 marca) i dzień zmartwychwstania Chrystusa (27 marca), Narodzenie Pańskie (25 grudnia). Podanych jest również sześć uroczystości świętych: 22 lutego — złożenie do grobu Piotra i Pawła, a następnie: Wincenty, Machabeusz, Wawrzyniec, Hipolit i Szczepan. Obok tych męczenników kalendarz informuje o rocznicy urodzin takich pisarzy, jak Cycerona i Wirgiliusza. Ciekawostką są wzmianki dotyczące meteorologii.

Interesujące są statuty synodalne ogłoszone ok. 620 r. przez bpa Somatiusza z Reirus (593–631 r.), w których podany jest spis uroczystości obchodzonych w diecezjach francuskich. Należą do nich: Narodzenie Pańskie, Obrzezanie, Epifania, Zwiastowanie NMP, Zmartwychwstanie Pańskie z oktawą, Wniebowstąpienie Pańskie, Pięćdziesiątnica, Narodzenie św. Jana Chrzciciela, Świętych Apostołów Piotra i Pawła, Wniebowzięcie NMP, Narodzenie NMP, Świętego Andrzeja Apostoła i dni wszystkich niedziel¹⁹.

¹⁶ *Tamże*, s. 11–12.

¹⁷ M. AUGÉ, *Il calendario liturgico*, w: *Anamnesis*, t. VI: M. AUGÉ, A.J. CHUPUNGO, A. NOCENT, M. ROONEY, I. SCICOLONE, A.M. TRIACCA (red.), *L'anno liturgico. Storia, teologia e celebrazione*, Genova 1988, s. 61.

¹⁸ *Kalendaria duo antiqua*: PL 13, 676–688.

¹⁹ NOWOWIEJSKI, *dz. cyt.*, s. 109, przyp. 4.

O kalendarzu w Antiochii (już nie istnieje) można dowiedzieć się z homilii Sewera, patriarchy monofizyckiego (512–518 r.). W tym kalendarzu występowały uroczystości: Świętych Młodzianków, Świętych Bazylego i Grzegorza (1 stycznia), Epifania (6 stycznia). Niedziela przed Paschą była określana jako Uroczystość Ho-sanna. Wymienieni są też niektórzy święci. Celebrowano również rocznicę poświęcenia bazyliki *Martyrium* w Jerozolimie²⁰

Liczba uroczystości w kalendarzu Kościoła rzymskiego każdego roku wzrastała. Widać to chociażby porównując sakramentarze: z Werony, Gelazjański czy Gregoriański.

Należy także zauważyć, że takie kalendarze, jak: jerozolimski, konstantynopolański, afrykański czy galikański odznaczały się duchem partykularnym, czego nie można powiedzieć o kalendarzu rzymskim²¹

2. Martyrologia

Martyrologia miały duży wpływ na rozwój kalendarza liturgicznego. Najstarszym jest tzw. *Martyrologium Hieronymianum* datowane na połowę V w. (431–450 r.), a swoją nazwę zawdzięczają błędnemu przypisywaniu go św. Hieronimowi. Źródłami tego martyrologium były rzymskie: *Depositio martyrum* i *Depositio episcoporum*, a także grecki oryginał *Kalendarza z Nikomedii*. *Martyrologium Hieronymianum* wspomina imiona świętych, miejsce i dzień ich śmierci, a czasami dodaje krótszą informację dotyczącą okoliczności męczeństwa lub śmierci. Oryginał nie zachował się. Redakcja tego martyrologium, pochodząca z Anxerre (592 r.), zawiera źródła galikańskie. Dla przykładu można podać występujące najstarsze maryjne święto w Galii, które było celebrowane 18 stycznia²².

W średniowieczu pojawiają się martyrologia, które są tworzone na podstawie kryteriów naukowych. Podają one krótkie informacje biograficzne o świętych. Należą do nich martyrologia historyczne lub klasyczne (VIII–IX w.). Do nich należy m.in. *Martyrologium Bedy Czcigodnego* (zm. 735 r.), które powstało na podstawie *Martyrologium Hieronymianum Epternacensis*. Od X do XVI w. kryteria kompozycji martyrologiów są w swej istocie te same, jednak należy zauważyć, że zaczyna się dodawać nierzadko elementy o charakterze legendarnym²³

Z czasem zaczęto jednak dostrzegać te zniekształcenia i na różny sposób próbowano zaradzić tej sytuacji. Dopiero papież Grzegorz XIII (1572–1585), reforma-

²⁰ *Tamże*, s. 110.

²¹ *Tamże*, s. 114.

²² *Tamże*.

²³ *Tamże*.

tor kalendarza, zdecydował o rewizji dotychczasowych martyrologiów i nakazał ustalić jedno, które będzie obowiązywało w całym Kościele zachodnim. Zadanie to zlecił Cezaremu Baroniuszowi, ale niestety przecenił jego możliwości i kompetencje. Mimo to ukazało się *Martyrologium rzymskie* w 1584 r., za czasów pontyfikatu Grzegorza XIII²⁴. Po Soborze Watykańskim II ukazało się nowe *Martyrologium Romanum* dopiero w 2001 r. Składa się ono z następujących części:

- Dekret Kongregacji promulgujący nową księgę;
- Wprowadzenie;
- Wskazania na temat księżycowej rachuby czasu;
- Obrzęd lektury Martyrologium;
- Elogia dla celebracji przypadających w ruchome dni kalendarza;
- Zestaw czytań biblijnych;
- Zestaw modlitw;
- Elogia świętych i błogosławionych w układzie 12 miesięcy;
- Alfabetyczny spis świętych i błogosławionych²⁵

To wydanie zostało uzupełnione o nowych świętych i błogosławionych i ukazało się ponownie w 2004 r.²⁶

3. Ku powszechnemu kalendarzowi rzymskiemu

Kalendarz rzymski od VIII do XII w. powiększył się o 75 obchodów ku czci świętych, którzy występowali osobno lub wspólnie bądź równolegle. Natomiast między XIII a XVI w. niewiele przybyło świąt — tylko 12²⁷

Św. Pius V (1566–1572) dokonał reformy kalendarza rzymskiego. Polegała ona na tym, że papież pozostawił obchód tych świętych, którzy mieli szczególne prawo do czci w kalendarzu powszechnym z racji wielowiekowego tam zapisu lub z powodu zasług dla Kościoła katolickiego bądź ze względu na blask sławy, jaki ich otaczał²⁸. W wydanym *Breviarium Romanum* w 1568 r.²⁹ publikuje nowy kalendarz, który następnie w tej samej wersji podaje w nowym *Missale Romanum*

²⁴ O właściwym pojmowaniu wspomnień hagiograficznych, w: H. FROS (red.), *Martyrologium, czyli wspomnienia świętych przypadające na poszczególne dni roku*, Warszawa 1984, s. 10.

²⁵ J. STEFAŃSKI, *Redakcja posoborowego Martyrologium Romanum z 2001 r.*, „Seminare” 25 (2008), s. 31.

²⁶ *Martyrologium Romanum*, Typis Vaticanis 2004. Obecnie tekst polski jest już przygotowywany do druku.

²⁷ NOWOWIEJSKI, *dz. cyt.*, s. 123–124.

²⁸ *Tamże*, s. 124.

²⁹ *Breviarium Romanum*, editio princeps (1568), M. SODI, A.M. TRIACCA (red.), Libreria Editrice Vaticana 1999, s. 11–22.

z 1570 r.³⁰ Należy podkreślić, że na podstawie starożytnych kalendarzy Rzymu po raz pierwszy został opublikowany kalendarz powszechny. Było w nim 158 dni poświęconych świętym i 156 dni tzw. ferii³¹

Kalendarz rzymski zakończył w pewien sposób okres kalendarzy lokalnych i stał się kalendarzem powszechnym. Kościoły lokalne chcąc wprowadzić do własnego kalendarza jakkolwiek własny obchód, potrzebowały odtąd zgody Stolicy Apostolskiej. Wynika to wyraźnie z dekretu Kongregacji Świętych Obrzędów wydanego 13 stycznia 1631 r.:

Biskupi nie mogą wprowadzać oficjów Świętych Pańskich do kalendarzy, nawet własnych, jak tylko te, na które rubryki brewiarza rzymskiego, albo Świętej Kongregacji Obrzędów, lub Stolica Apostolska pozwoli; ani też własną powagą nie mogą podnosić rytu oznaczonego w kalendarzu rzymskim lub rubrykach brewiarza; ani też oficjów zatwierdzonych dla jednego miejsca przenosić na inne. (...) Co się tyczy świętych biskupów, męczenników, wyznawców itp. uroczystości, o których kalendarz rzymski, ani rubryki brewiarza nie wspominają, nie własną powagą nie mogą stanowić, lecz we wszystkim należy radzić się Świętej Kongregacji Obrzędów³².

To prawo trwa aż do dnia dzisiejszego. Wiek XX należy nazwać czasem, w którym podejmowano wiele wysiłków związanych z reformą kalendarza, aby w końcu dojść do zaakcentowania w roku liturgicznym misterium paschalnego Chrystusa. Pierwszym krokiem było nadanie niedzieli właściwego znaczenia dzięki Konstytucji apostolskiej Piusa X *Divino afflatu* w 1911 r.³³ Następnie Pius XII zaczyna podkreślać misterium paschalne, biorąc pod uwagę aspekt duszpasterski i upraszczając celebrację roku przez podkreślenia niedzieli oraz zredukowanie oktaw do trzech: Narodzenia Pańskiego, Wielkanocy oraz Zesłania Ducha Świętego. Ponadto zmniejsza liczbę dni obchodów świętych, a tym samym uwypukla znaczenie okresów liturgicznych. Warto zauważyć, że już w 1950 r. było tylko 71 dni, tzw. ferii, a 262 dni związanych z obchodami świętych. Te papieskie postanowienia znajdują swój wyraz w dekrecie Świętej Kongregacji Obrzędów z dnia 23 marca 1955 r.³⁴ Pięć lat później, podczas pontyfikatu Jana XXIII, został promulgowany nowy Kodeks rubryk Brewiarza i Mszału³⁵ Zostają zniesione podwójne dni poświęcone świętym, a także obchody, które były pozbawione podstaw historycznych oraz inne o charakterze pobożnościowym. Uproszczono rangi świąt oraz zacieśniono

---

³⁰ *Missale Romanum*, editio princeps (1570), red. M. SODI, A.M. TRIACCA (red.), Libreria Editrice Vaticana 1998, s. 39–50.

³¹ A. ADAM, *L'anno liturgico. Celebrazione del mistero di Cristo*, Torino 1984, s. 212.

³² J. NOWAK, *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*, Poznań 2004, s. 42.

³³ PIUS X, Konstytucja apostolska *Divino afflatu*, AAS 3 (1911), s. 633–638.

³⁴ ŚWIĘTA KONGREGACJA OBRZĘDÓW, *Cum nostra hac aetate*, AAS 47 (1955), s. 218–224.

³⁵ ŚWIĘTA KONGREGACJA OBRZĘDÓW, *Rubricae Breviarii et Missalis Romani*, AAS 52 (1960), s. 596–734.

okresy liturgiczne i odciążono kalendarz powszechny od obchodów diecezjalnych i zakonnych.

4. Rzymski kalendarz powszechny z 1969 r.

Postawą do reformy kalendarza stały się wytyczne Soboru Watykańskiego II zawarte w V rozdziale *Konstytucji o liturgii świętej*:

Obchodząc ten roczny cykl misterii Chrystusa, Kościół święty ze szczególną miłością oddaje cześć Najświętszej Matce Bożej, Maryi, która nierozzerwalnym węzłem złączona jest ze zbawczym dziełem swojego Syna (KL 103).

Kościół rozmieścił także w ciągu roku wspomnienia męczenników oraz innych świętych (...). W dniu ich narodzin dla nieba Kościół głosi misterium paschalne w świętych, którzy z Chrystusem współcierpieli i zostali z Nim współuwielbieni (KL 104).

Rok liturgiczny należy następująco zreformować: tradycyjne zwyczaje i praktyki związane z okresami liturgicznymi zachować lub odnowić stosownie do współczesnych warunków; utrzymać pierwotny charakter tych okresów celem należytego podtrzymywania pobożności wiernych przez celebrowanie misterii chrześcijańskiego odkupienia, a zwłaszcza misterium paschalnego (KL 107).

(...) okresy roku kościelnego (*proprium de tempore*) powinny mieć należne im pierwszeństwo przed uroczystościami świętych, aby należycie był obchodzony cały cykl misterii zbawienia (KL 108).

Aby uroczystości świętych nie przesłaniały świąt, których treścią są misteria zbawienia, należy wiele spośród tych uroczystości pozostawić Kościołom partykularnym, poszczególnym narodom lub rodzinom zakonnym, rozciągając na cały Kościół tylko te, które upamiętniają świętych o prawdziwie powszechnym znaczeniu (KL 111).

Konstytucja zawiera Dodatek odnoszący się do reformy kalendarza. Zostaje tam zawarte stwierdzenie, że Sobór nie sprzeciwia się celebrowaniu Paschy w określonej niedzielę (pkt 1) oraz wprowadzeniu kalendarza stałego z siedmiodniowym tygodniem, w którym musi być niedziela (pkt 2). Te możliwości pozostały dotychczas w sferze teoretycznej, niemniej jednak wskazują na otwartość Kościoła w kwestii inkulturacji wynikającej z KL 37–40.

Z wszystkich tych soborowych zapisów jasno wynika, że rok liturgiczny ma ukazywać sobą, a tym samym celebrować, misterium paschalne Chrystusa. Podstawowym dniem, na który zwraca uwagę nowy kalendarz, jest niedziela, jako pierwsze święto, określane mianem „dnia Pańskiego”. Ponadto misterium Chrystusa w ciągu całego roku zostało ujęte w dwóch cyklach: paschalnym i epifanijnym wraz ze swoimi okresami przygotowawczymi. Zostało zniesione tzw. przedpoście oraz oktawa po Zesłaniu Ducha Świętego³⁶. Dzięki temu Wielki Post stał się pełnym

³⁶ A. BUGNINI, *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1983, s. 304.

okresem przygotowawczym do świąt paschalnych. Przedpoście było niezrozumiałe, ponieważ stanowiło „przygotowanie do przygotowania”³⁷. Natomiast rozumiejąc, że Zesłanie Ducha Świętego stanowi owoc misterium paschalnego Chrystusa i tym samym Pięćdziesiątnica kończy okres paschalny, nie może mieć swojego przedłużenia w oktawie, ponieważ była „zakończeniem zakończenia” Te zmiany w układzie roku pozwalają w sposób logiczny dostrzec misterium Chrystusa w czasie. Sakramentarz Gelazjański w oracji na Niedzielę Pięćdziesiątnicy wyraźnie wskazuje: (...) *Deus, qui paschale sacramentum quinquaginta dierum voluisti mysterio contineri* (GeV 637) – „(...) Boże, Ty chciałeś, aby sakrament paschalny trwał (był celebrowany) w tajemnicy pięćdziesięciu dni”³⁸.

Ta prawda już występowała w czasach Starego Testamentu. Pięćdziesiątnica była przecież nazywana Świętem Tygodni (Tb 2,1), a wydarzenie Zesłania Ducha Świętego miało miejsce przecież w dniu Pięćdziesiątnicy (Dz 2,1-4). Dzięki takiemu obliczeniu czasu widać wyraźnie ciągłość jednego okresu, w którym jest osiem niedziel. Stąd okres Wielkanocy³⁹ tworzy jedną wielką oktawę zwartą, po której nie powinno być już kolejnego przedłużenia o następne osiem dni.

Inną nowością jest zniesienie okresu po Objawieniu Pańskim oraz po Zesłaniu Ducha Świętego. Te dwa okresy są jednym czasem, który dzieli tajemnica paschalna, i otrzymały nazwę *per annum* (okres zwykły)⁴⁰.

Jeśli chodzi o *santorale*, to dni obchodu Matki Bożej i świętych nie mogą być w sprzeczności z misterium Chrystusa, ale muszą występować w łączności z nim. *Santorale* zostało przygotowane według następujących kryteriów:

1) Powszechność Kościoła i jego świętość. Chodziło o reprezentatywność świętych ze wszystkich kontynentów i różnych grup społecznych. Paweł VI stwierdził, że kalendarz powszechny „zawiera imiona sławnych ludzi, którzy dają całemu Ludowi Bożemu wybitne przykłady świętości, do jakiej doszli rozmaitymi drogami”⁴¹.

³⁷ Por. *Comento alla riforma dell' anno liturgico*, w: *Norme generali sull' anno liturgico e sul calendario. Commento a cura del „consilium”*, Milano 1969, s. 51.

³⁸ *Tamże*, s. 48.

³⁹ Komisja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski ustaliła, że w języku polskim będzie używało się określenia „okres Wielkanocy”, czyli będzie analogicznie do innych okresów forma rzeczownikowa, a nie przymiotnikowa (czyli nie okres Wielkanocny). Ponadto określenie „okres Wielkanocy” wyraża ciągłość czasu świątecznego. Św. Atanazy nazywa okres Wielkanocy „wielką niedzielą”: S. CICHY, *Zasady pisowni określeń liturgicznych w języku polskim*, Anamnesis 63 (2010), nr 4, s. 94.

⁴⁰ *Ogólne normy*, nr 43–44, w: *Mszał*, s. [81]; por. BUGNINI, *dz. cyt.*, s. 317; *Comento*, s. 55–56.

⁴¹ PAWEŁ VI, Pismo apostolskie *Mysterii Paschalis*, w: *Mszał*, s. [767]. Ta reprezentatywność w 1969 r. występowała następująco: Europa – Rzym (25), Czechosłowacja (1), Francja (16), Grecja (1), Hiszpania (11), Holandia (1), Irlandia (1), Jugosławia (1), kraje skandynawskie (2), Niemcy (8), Polska (4) — obecnie

- 2) Świadectwo wielowiekowej historii Kościoła, w której ludzie dochodzili do świętości⁴².
- 3) Zwrócenie uwagi na pobożność i klimat kulturowy obecnych czasów. Odnosi się to do świętych niedawno kanonizowanych, którzy stanowią szczególny walor przykładu dla współczesnego pokolenia.
- 4) Decentralizacja *santorale* dotyczy ujęcia niektórych obchodów świętych z kalendarza powszechnego i pozostawienia ich tylko w kalendarzach własnych (diecezjalnych lub zakonnych).
- 5) Wyłączono z kalendarza powszechnego również tych świętych, których biografia stanowiła problemy z ustaleniami właściwej historii, a spowitej legendami⁴³

Poza tym kalendarz rzymski przyjął nową terminologię dla określenia rangi dnia, a mianowicie: uroczystość, święto, wspomnienie obowiązkowe (*memoria obligatoria*) i wspomnienie dowolne (*memoria ad libitum*)⁴⁴.

Ponadto rzymski kalendarz powszechny dopuszcza, aby istniały tzw. kalendarze własne (diecezjalne lub zakonne), ale muszą one być wkomponowane w cykl ogólny i zyskać zatwierdzenie przez Stolicę Apostolską. Tylko ona może dokonywać aprobaty wszelkich zmian tam zawartych⁴⁵

Motywacją utworzenia nowego kalendarza w myśl założeń Soboru Watykańskiego II wyraża Paweł VI:

Dlatego reforma roku liturgicznego i przepisy z niej wypływające zmierzają do tego, aby wierni przez wiarę, nadzieję i miłość gorliwiej uczestniczyli w całym misterium Chrystusa, rozwiniętym z biegiem roku⁴⁶.

Prace nad kalendarzem zostały zakończone i uwieńczone pismem apostołskim Pawła VI *Mysterii paschalis* promulgowanym 14 lutego 1969 r. Papież ogłosił pub-

jest pięciu (św. Kazimierz, św. Stanisław-bp, św. Jadwiga, św. Jan Kanty i św. Maksymilian Kolbe), Portugalia (3), Rosja (1), Szwajcaria (2), Węgry (2), Wielka Brytania (6), Włochy (37); Afryka – Afryka północna (4), Egipt (3), Uganda (1); Azja – Chiny i Indie (1), Japonia (1), Palestyna (3), Syria (3), Turcja (6); Ameryka – Kanada i Stany Zjednoczone (1), Peru (3); Oceania (1): *Elenco geografico dei santi*, w: *Norme generali*, s. 95–98.

⁴² W tym wykazie nie są uwzględnieni święci biblijni, którzy zajmują szczególne miejsce. I w. — 2; II w. — 3; III w. — 12; IV w. — 25; V w. — 8; VI w. — 3; VII w. — 5; VIII w. — 3; IX w. — 2; X w. — 1; XI w. — 7; XII w. — 5; XIII w. — 12; XIV w. — 4; XV w. — 6; XVI w. — 17; XVII w. — 17; XVIII w. — 3; XIX w. — 6; XX w. — 2: *Elenco cronologico dei santi*, w: *Norme generali*, s. 99–101. Obecnie te proporcje uległy już zmianie.

⁴³ Por. BUGNINI, *dz. cyt.*, s. 308–309.

⁴⁴ *Tamże*, s. 306. *Ogólne normy*, nr 10–14, w: *Mszał*, s. [78].

⁴⁵ *Ogólne normy*, nr 48–59, w: *Mszał*, s. [82]–[84]. Kolejne wskazania pojawiły się w instrukcji KONGREGACJI DS. KULTU BOŻEGO dotyczącej kalendarza partykularnego 24 czerwca 1970 r.: *Instructio de calendariis particularibus atque Officiorum et Missarum propriis recognoscendis*, „Notitiae” 6 (1970), s. 348–370.

⁴⁶ PAWEŁ VI, *dz. cyt.*, s. [76].

likację nowego kalendarza podczas konsystorza 28 kwietnia 1969 r. łącznie z nowym *Ordo Missae* oraz z ustanowieniem nowej Kongregacji ds. Kultu Bożego⁴⁷

* * *

Kalendarz z 1969 r. z jednej strony jest niezmienny w odniesieniu do soborowych wskazań, a z drugiej strony ewoluuje biorąc pod uwagę nowe beatyfikacje i kanonizacje oraz względy duszpasterskie w różnych regionach świata. Należy zatem stwierdzić, iż kalendarz liturgiczny zmienia się na przestrzeni historii wieków, ukazując sobą nie tylko rozwój myśli teologiczno-liturgicznej, ale że Ciało Mistyczne Chrystusa jest naprawdę żywe, które w czasie aktualizuje tajemnicę swojej Głowy.

Storia del calendario liturgico

Riassunto

Il articolo *Storia del calendario liturgico* si comincia dai testi biblici del Antico Testamento, che riguardano al contare del tempo (Gn 1,1-2,4; 2,15; Es 12,1-2; Sir 17,2). Tutto testo é diviso per quattro parti. La prima parte, titolata *I calendari antichi*, si comincia dal calendario della Chiesa di Smirne, dove ha fatto la commemorazione il anniversario del martirio del vescovo Policarpo († 156). Ci sono ricordati alcuni diversi calendari. Seconda parte riguarda ai martirologi, benché non sono stati nel senso stretto i calendari, però hanno avuto un grande influsso nel sviluppo del calendario liturgico. Terza parte é titolata *Verso il calendario romano universale* e ci fa vedere la riforma di Pio V, che ha introdotto il calendario universale per la tutta Chiesa, e celebrazioni locali sono stati dipendenti dalla Santa Sede. L'ultima parte riguarda al calendario romano dal 1969. Egli é formato in base alla teologia del Consiglio Vaticano II. Conclusione monstra, che il calendario liturgico si cambia, perché la Chiesa é un organismo vivo e anché si vede, che si sviluppa un pensiero teologico-liturgico.

---

⁴⁷ BUGNINI, *dz. cyt.*, s. 310.